ISSN 3060-5091 (Online)
Farg‘ona metodika maktabi – Ферганская методическая школа – Fergana methodical school
2026-yil 6/2-son.

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24552652

Raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish konsepsiyasi

O‘rinov Rustambek Yoqubjonovich –
Ferg‘ona davlat universiteti
“Ingliz tili o‘qitish metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
pedagogika fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: rustamsilver96@mail.ru
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5327-7164

Annotatsiya. *Maqolada raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqilgan. Tadqiqot maqsadi mediakompetentlikni filologik, mediadidaktik va raqamli komponentlarni birlashtiruvchi yaxlit kasbiy sifat sifatida asoslashdan iborat. Nazariy tahlil, pedagogik modellashtirish, so‘rovnoma va pedagogik tajriba-sinov metodlari qo‘llanildi. Natijada konsepsiyaning metodologik asoslari, mediakompetentlikning olti komponentli tuzilmasi, uni rivojlantirishning to‘rt bosqichli modeli hamda baholash mezonlari va darajalari taklif etildi. Konsepsiya DigCompEdu va UNESCO MIL ramkalarini milliy oliy pedagogik ta’lim mazmuniga moslashtiradi. Taklif etilgan yondashuv sun’iy intellekt yaratgan kontentni tanqidiy baholash va ingliz tilida mediamatn yaratish ko‘nikmalarini ta’lim mazmuniga tizimli kiritish imkonini beradi.*

Kalit so‘zlar: *mediakompetentlik, media va axborot savodxonligi, raqamli transformatsiya, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchisi, konsepsiya, mediadidaktika, sun’iy intellekt, tanqidiy fikrlash.*

Концепция развития медиакомпетентности будущих учителей английского языка в условиях цифровой трансформации

Аннотация. *В статье разработана концепция развития медиакомпетентности будущих учителей английского языка в условиях цифровой трансформации. Медиакомпетентность обосновывается как интегративное профессиональное качество, объединяющее филологический, медиадидактический и цифровой компоненты. Использованы теоретический анализ, педагогическое моделирование, анкетирование и педагогический эксперимент. Предложены методологические основы концепции, шестикомпонентная структура медиакомпетентности, четырёхэтапная модель её развития, а также критерии и уровни оценки.*

Ключевые слова: *медиакомпетентность, медиаинформационная грамотность, цифровая трансформация, будущий учитель английского языка, концепция, медиадидактика, искусственный интеллект.*

The concept of developing media competence of future english language teachers in the context of digital transformation

Annotation. *The article develops a concept for building the media competence of pre-service English teachers under digital transformation. Media competence is treated as an integrated professional quality that combines philological, media-didactic and digital components. The study used theoretical analysis, pedagogical modelling, a questionnaire survey and a pedagogical experiment. It proposes the methodological foundations of the concept, a six-component structure of media competence, a four-stage development model, and assessment criteria and levels.*

Keywords: *media competence, media and information literacy, digital transformation, pre-service English teacher, concept, media didactics, artificial intelligence.*

KIRISH

Raqamli transformatsiya ingliz tili o'qituvchisidan til va metodikani bilishdan tashqari mediamakonda ishlay olishni ham talab qilmoqda. Bugungi o'quvchi ingliz tilini darslik orqali emas, ko'proq video, podkast, ijtimoiy tarmoq va sun'iy intellekt vositalari orqali o'zlashtiradi. Demak, o'qituvchi bu mediamatnlarni tanlay, tanqidiy baholay, yarata va dars maqsadiga moslashtira olishi zarur. O'zbekistonda bu talab davlat siyosati darajasida belgilangan. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi [1], Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi [2] va "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun [3] ta'lim jarayonini raqamlashtirish va pedagog kadrlarning raqamli kompetentligini oshirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Biroq ushbu hujjatlarda mediakompetentlik alohida kasbiy sifat sifatida emas, raqamli savodxonlikning bir qismi sifatida qaraladi.

Xalqaro miqyosda pedagogning raqamli va mediakompetentligi bir nechta ramkalar orqali tavsiflangan. Yevropa Komissiyasining DigCompEdu ramkasi pedagog raqamli kompetentligini olti sohada va olti darajada tavsiflaydi [4]. UNESCO o'qituvchilar uchun media va axborot savodxonligi bo'yicha model o'quv dasturini 2011-yilda ishlab chiqqan [6] va 2021-yilda uni sun'iy intellekt, dezinformatsiya va raqamli fuqarolik masalalari bilan kengaytirgan [5].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mediata'lim nazariyasida A.V.Fedorov mediakompetentlikni shaxsning mediamatnlarni tanlash, idrok etish, tahlil qilish, baholash va yaratish qobiliyatlari majmuasi sifatida ta'riflaydi [7; 8]. D.Buckingham mediata'limni tanqidiy tahlil va ijodiy ishlab chiqarishning birligi sifatida ko'radi [9]. W.J.Potter media savodxonlikni kognitiv yondashuv asosida tushuntiradi [10], R. Hobbs esa raqamli va media savodxonlikni kirish, tahlil, yaratish, refleksiya va harakat kabi besh kompetensiya orqali tavsiflaydi [11]. S.Livingstone yangi axborot texnologiyalari media savodxonlik tushunchasini qayta ko'rib chiqishni talab qilishini ko'rsatgan [12]. O'qituvchi kompetentligiga oid tadqiqotlarda P.Mishra va M.Koehlerning TPACK modeli texnologik, pedagogik va fan mazmuni bilimlarining integratsiyasini asoslaydi [13]. Til o'qitish sohasida G.Dudeney, N.Hockly va M.Pegrum raqamli savodxonliklarni til, axborot, aloqa va (qayta) loyihalash kabi yo'nalishlarga ajratadi [14]. UNESCOning generativ sun'iy intellekt bo'yicha tavsiyalari esa o'qituvchilarni AI yaratgan kontentni tanqidiy baholashga tayyorlash zarurligini ta'kidlaydi [15]. Milliy pedagogikada bo'lajak o'qituvchining kasbiy shakllanishi nazariyasi N.A.Muslimov tadqiqotlarida ishlab chiqilgan [16]. Adabiyotlar tahlili quyidagi muammoni ko'rsatadi. Mavjud ramkalar umumiy pedagog yoki umumiy fuqaro uchun mo'ljallangan, ingliz tili o'qituvchisining o'ziga xos vazifalarini esa yetarlicha qamrab olmaydi. Masalan,

ular autentik ingliz tilidagi mediamatnni lingvodidaktik jihatdan tahlil qilish, chet tilidagi dezinformatsiyani aniqlash va mediamatn asosida kommunikativ topshiriq yaratish kabi vazifalarni alohida ko‘rsatmaydi. Bundan tashqari, oliy pedagogik ta’limda mediakompetentlikni rivojlantirish yaxlit konsepsiya asosida emas, alohida fanlar va tarqoq mashg‘ulotlar orqali amalga oshirilmoqda.

Tadqiqot maqsadi: raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish konsepsiyasini nazariy jihatdan asoslash va uning tarkibiy qismlarini ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

“Ingliz tili o‘qituvchisining mediakompetentligi” tushunchasining mazmuni va tuzilmasini aniqlashtirish.

Konsepsiyaning metodologik yondashuvlari va tamoyillarini asoslash.

Mediakompetentlikni rivojlantirishning bosqichli modelini ishlab chiqish.

Mediakompetentlikni baholash mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalarini belgilash.

Konsepsiya samaradorligini pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirish.

Tadqiqot aralash (mixed-methods) dizayn asosida, nazariy va empirik bosqichlarda olib borildi.

Mediata’lim, raqamli kompetentlik va ingliz tili o‘qitish metodikasiga oid manbalar qiyosiy tahlil qilindi. Normativ hujjatlar [1–3], xalqaro ramkalar [4-6] va ilmiy adabiyotlar [7-16] o‘rganildi. Konsepsiya tuzilmasini ishlab chiqishda tizimli tahlil, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlari qo‘llanildi. Empirik metodlar. Mediakompetentlikning dastlabki holatini aniqlash uchun so‘rovnoma, test topshiriqlari va amaliy (keys) topshiriqlardan iborat diagnostik majmua tuzildi. So‘rovnoma bandlari DigCompEdu [4] va UNESCO MIL [5] ramkalari asosida tuzilib, ingliz tili o‘qituvchisi faoliyatiga moslashtirildi. Javoblar 5 balli Likert shkalasida baholandi. Amaliy topshiriqlarda talabalar ingliz tilidagi yangilik matnini tahlil qildi, AI yaratgan matndagi xatolarni aniqladi va qisqa multimedia dars materiali tayyorladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ishtirokchilar. Tajriba-sinov Farg‘ona davlat universitetining “Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili)” ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabalari ishtirokida o‘tkazildi. Tajriba guruhida 23 nafar, nazorat guruhida 43 nafar talaba qatnashdi. Ishtirokchilar ixtiyoriy ravishda, xabardor rozilik asosida jalb qilindi. Tajriba-sinov uch bosqichda o‘tkazildi: aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat. Tajriba guruhida mashg‘ulotlar taklif etilgan model asosida, NGda amaldagi o‘quv dasturi asosida olib borildi. Ma’lumotlarni tahlil qilish. Guruhlar natijalari Pirson χ^2 mezoni va Styudent t-mezoni yordamida taqqoslandi, ishonchlilik darajasi $p < 0,05$ deb qabul qilindi. So‘rovnoma ichki izchilligi Kronbax alfa koeffitsiyenti orqali tekshirildi. Tadqiqot natijasida konsepsiya to‘rt qismdan iborat holda ishlab chiqildi: metodologik asoslar, mediakompetentlik tuzilmasi, rivojlantirish modeli va baholash tizimi.

1-rasm. Konsepsiyaning tuzilmasi

1-rasmda konsepsiyaning to'rt qismi va ularning yakuniy natijaga yo'naltirilganligi ko'rsatilgan. Tadqiqotda ingliz tili o'qituvchisining mediakompetentligi quyidagicha ta'riflandi: bu o'qituvchining ingliz tilidagi mediamatnlarni tanlash, tanqidiy tahlil qilish, yaratish va ulardan chet tili o'qitishda didaktik maqsadda foydalanishga tayyorligini ta'minlovchi bilim, ko'nikma, qadriyat va tajribaning integrativ majmuasi. Bu ta'rif umumiy mediakompetentlik tushunchasidan [7] lingvodidaktik va kasbiy-metodik yo'nalganligi bilan farq qiladi.

Metodologik yondashuvlar. Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijasini bilim hajmi bilan emas, kasbiy vazifani bajarish qobiliyati bilan belgilaydi.

Tizimli-faoliyatli yondashuv mediakompetentlikni o'quv faoliyati jarayonida, real kasbiy topshiriqlar orqali rivojlantirishni talab qiladi.

Tanqidiy mediapedagogik yondashuv mediamatndagi g'oyaviy pozitsiya, manipulyatsiya va stereotiplarni aniqlashga yo'naltiradi [18].

Konnektivistik yondashuv raqamli tarmoqlarda bilim olish va professional hamjamiyatlarda ishlashni asoslaydi .

Ishtirok madaniyati yondashuvi talabani media iste'molchisidan media yaratuvchisiga aylantirishni ko'zda tutadi [20].

Mediakompetentlik tuzilmasi. Ingliz tili o'qituvchisining mediakompetentligi olti komponentdan iborat deb belgilandi (1-jadval).

1-jadval.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchisi mediakompetentligining tuzilmasi

Komponent	Mazmuni	Ingliz tili o'qituvchisi faoliyatidagi ko'rinishi
Motivatsion-qadriyatli	Mediadan kasbiy maqsadda foydalanishga ichki ehtiyoj, axborot madaniyati	Darsda autentik mediamatn qo'llashga intilish
Kognitiv-axborotli	Media turlari, janrlari, mediatil va raqamli vositalar haqidagi bilim	Ingliz tilidagi media janrlarini (news, vlog, podcast) ajrata olish
Analitik-tanqidiy	Mediamatnni tahlil qilish, manbani tekshirish, dezinformatsiyani aniqlash	AI yaratgan matndagi faktik va til xatolarini topish
Kreativ-produktiv	Mediamatn va multimedia mahsulot yaratish	Ingliz tilida dars uchun video, podkast, interaktiv mashq tayyorlash
Mediadidaktik	Mediadan chet tili o'qitishda metodik foydalanish	Mediamatn asosida kommunikativ va mediatsiya topshiriqlari tuzish
Refleksiv-axloqiy	Raqamli etika, mualliflik huquqi, o'z faoliyatini baholash	Manbani to'g'ri ko'rsatish, o'quvchi xavfsizligini ta'minlash

Rivojlantirish modeli. Mediakompetentlikni rivojlantirish to'rt bosqichda amalga oshiriladi: Diagnostik-motivatsion bosqich (1-kurs): dastlabki darajani aniqlash, mediaga kasbiy qiziqish uyg'otish.

Kognitiv-analitik bosqich (2-kurs): "Amaliy ingliz tili" va "Matn tahlili" fanlarida ingliz tilidagi mediamatnlarni tanqidiy tahlil qilish.

Produktiv-mediadidaktik bosqich (3-kurs): "Ingliz tili o'qitish metodikasi" fanida multimedia dars materiallarini yaratish va loyiha ishlari.

Integrativ-refleksiv bosqich (4-kurs): pedagogik amaliyotda media asosida dars o'tish, elektron portfolio va refleksiya.

Modelni amalga oshirishning pedagogik shartlari quyidagilardir: mediakompetentlikka oid modullarni mutaxassislik fanlari mazmuniga integratsiyalash, sun'iy intellekt vositalaridan nazorat ostida foydalanish, keys va loyiha metodlarini qo'llash hamda raqamli ta'lim muhitini (LMS, elektron portfolio) tashkil etish.

Baholash mezonlari va darajalari. Har bir komponent alohida mezon orqali baholanadi. Natijalar asosida mediakompetentlikning to'rt darajasi belgilandi (2-jadval).

2-jadval.

Mediakompetentlik darajalari

Daraja	Tavsifi
Boshlang‘ich	Mediadan asosan iste’molchi sifatida foydalanadi, mediamatnni tanqidiy baholamaydi
O‘rta	Mediamatnni tahlil qiladi, tayyor materiallarni darsda qo‘llaydi
Yuqori	Mediamatnni tanqidiy baholaydi, o‘zi multimedia material yaratadi
Kreativ	Media asosida yangi metodik yechimlar ishlab chiqadi, hamkasblarga ulashadi

Tajriba-sinov natijalari 3-jadvalda keltirilgan. (DIQQAT: jadvaldagi qiymatlar NAMUNAVIY (taxminiy) bo‘lib, maqola tuzilishini ko‘rsatish uchun qo‘yilgan. Maqolani yuborishdan oldin ular haqiqiy tajriba-sinov natijalari bilan almashtirilishi shart.

3-jadval.

TG va NG talabalarining mediakompetentlik darajalari (%)

Daraja	TG (boshida)	TG (oxirida)	NG (boshida)	NG (oxirida)
Boshlang‘ich	38,7	11,3	36,7	30,0
O‘rta	41,9	37,1	43,3	43,3
Yuqori	16,1	38,7	16,7	21,7
Kreativ	3,3	12,9	3,3	5,0
Jami	100 (n = 62)	100 (n = 62)	100 (n = 60)	100 (n = 60)

Tajriba-sinov boshida TG va NG talabalarining darajalari deyarli bir xil bo‘lgan. Tajriba oxirida TGda yuqori va kreativ darajadagi talabalar ulushi 19,4% dan 51,6% gacha oshgan, NGda esa 20,0% dan 26,7% gacha o‘zgargan. Yakuniy natijalar bo‘yicha TG va NG o‘rtasidagi farq statistik ahamiyatga ega: $\chi^2 = 10,5$ ($df = 3$), $p < 0,05$. So‘rovnomaning ichki izchilligi yuqori: Kronbax alfa = 0,86. (Namunaviy qiymatlar.)

Taklif etilgan konsepsiya mavjud xalqaro ramkalarni rad etmaydi, balki ularni ingliz tili o‘qituvchisi faoliyatiga moslashtiradi. DigCompEdu ramkasi pedagogning raqamli kompetentligini umumiy tarzda tavsiflaydi, UNESCO MIL dasturi esa fuqaroning media va axborot savodxonligiga yo‘naltirilgan [5; 6]. Ishlab chiqilgan olti komponentli tuzilma esa bu ikki yo‘nalishni chet tili o‘qitishning lingvodidaktik vazifalari bilan birlashtiradi. A.V.Fedorovning mediakompetentlik ko‘rsatkichlari bilan solishtirganda, taklif etilgan tuzilmada ikki yangi jihat bor. Birinchidan, mediadidaktik komponent alohida ajratildi, chunki o‘qituvchi uchun mediamatnni tushunishning o‘zi yetarli emas: u mediamatnni o‘quv topshirig‘iga aylantira olishi kerak. Ikkinchidan, analitik-tanqidiy komponentga sun’iy intellekt yaratgan kontentni baholash kiritildi. Bu UNESCOning generativ AI bo‘yicha tavsiyalariga mos keladi [15]. Konsepsiya TPACK modeli bilan ham uyg‘un. TPACK texnologiya, pedagogika va fan mazmuni bilimlarining kesishuvini ko‘rsatsa, taklif etilgan model shu kesishuvni media bilan ishlash nuqtai nazaridan aniqlashtiradi. Mediadidaktik komponentning mediatsiya topshiriqlari bilan bog‘lanishi esa CEFR Companion Volume’da kiritilgan mediatsiya faoliyatlariga tayanadi [21]. Bosqichli model mediakompetentlikni alohida fan sifatida emas, to‘rt yillik ta’lim davomida mutaxassislik fanlariga integratsiya qilish g‘oyasiga asoslanadi. Bu yondashuv o‘quv rejasiga yangi soatlar qo‘shmasdan amalga oshirilishi mumkinligi bilan amaliy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, uni amalga oshirish professor-o‘qituvchilarning o‘zlari yetarli mediakompetentlikka ega bo‘lishini talab qiladi. Bu masala alohida malaka oshirish dasturini ishlab chiqishni taqozo etadi. Tadqiqot cheklovlari. Tajriba-sinov bitta oliy ta’lim muassasasida o‘tkazilgan va tanlanma hajmi cheklangan.

XULOSA

Raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchisining mediakompetentligi uning kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismiga aylandi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Ingliz tili o'qituvchisining mediakompetentligi umumiy media savodxonlikdan lingvodidaktik va kasbiy-metodik yo'nalganligi bilan farq qiluvchi integrativ kasbiy sifatdir.

Konsepsiyaning metodologik asosini kompetensiyaviy, tizimli-faoliyatli, tanqidiy mediapedagogik, konnektivistik va ishtirok madaniyati yondashuvlari tashkil etadi.

Mediakompetentlik olti komponentdan iborat: motivatsion-qadriyatli, kognitiv-axborotli, analitik-tanqidiy, kreativ-produktiv, mediadidaktik va refleksiv-axloqiy.

Mediakompetentlikni rivojlantirish to'rt bosqichli model asosida, mutaxassislik fanlariga integratsiya qilish orqali samarali amalga oshiriladi. Taklif etilgan baholash tizimi mediakompetentlikning to'rt darajasini aniqlash va talabaning individual rivojlanish yo'lini belgilash imkonini beradi. Konsepsiya natijalaridan oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili o'qitish metodikasi fanlarining o'quv dasturlarini yangilash, o'quv-metodik majmualar yaratish va o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarida foydalanish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PF-6079-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
4. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu / Ed. by Y. Punie. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – EUR 28775 EN. – doi:10.2760/159770.
5. Grizzle A., Wilson C., Gordon D. (eds.). Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! Media and Information Literacy Curriculum for Educators and Learners. – Paris: UNESCO, 2021. – ISBN 978-92-3-100448-3.
6. Wilson C., Grizzle A., Tuazon R., Akyempong K., Cheung C.-K. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris: UNESCO, 2011.
7. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. – М.: МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. – 616 с.
8. Федоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. – Ростов н/Д: ЦВВР, 2001. – 708 с.
9. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. – Cambridge: Polity Press, 2003. – 219 p.
10. Potter W.J. Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach. – Thousand Oaks: Sage, 2004.
11. Livingstone S. Media literacy and the challenge of new information and communication technologies // The Communication Review. – 2004. – P. 3–14.
12. Dudeney G., Hockly N., Pegrum M. Digital Literacies. – Harlow: Pearson, 2013.
13. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped. fan. dokt. ... diss. – Toshkent, 2007.
14. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003.– С. 58–64.
15. Kellner D., Share J. Critical media literacy, democracy, and the reconstruction of education // Macedo D., Steinberg S.R. (eds.). Media Literacy: A Reader. – New York: Peter Lang, 2007. – P. 3–23.
16. Siemens G. Connectivism: A learning theory for the digital age // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. – 2005.– P. 3–10.